

359 Ad 19 F.

wetenschappelijk onderzoek- en documentatie centrum

ter beschikkingstelling
of gevangenisstraf

34

WODG

ministerie van justitie

Ra 2787^I

TER BESCHIKKINGSTELLING
OF
GEVANGENISSTRAF

drs. E.G.M. Nuijten-Edelbroek

Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum
Ministerie van Justitie

augustus 1979

<u>INHOUD</u>	<u>blz.</u>
1. Inleiding	1
2. De wetgeving ten aanzien van geestelijk gestoorde delinquenten	5
2.1. De wetsartikelen	5
2.2. Het opleggen van de maatregel	7
3. Opzet en uitvoering van het onderzoek	10
3.1. Inleiding	10
3.2. Beschikbaarheid van het onderzoeksmateriaal	10
3.3. Het begrip psychische gestoordheid	12
3.4. Betrouwbaarheid en geldigheid	13
4. Kwantitatieve gegevens over de toepassing van de maatregel	15
5. Veroordeling tot straf of tbr in 1974	18
5.1. Inleiding	18
5.2. Delict waarvoor veroordeeld	19
6. Achtergrondsituatie en crimineel gedrag	21
6.1. Achtergrondsituatie	21
6.2. Crimineel gedrag	22
7. Rapportage ten behoeve van het vonnis	23
7.1. Het opstellen van het rapport	23
7.2. De aanvraag van een rapport	24
8. Psychische gestoordheid	26
8.1. Eerdere psychiatrische behandeling	26
8.2. Het psychiatrische rapport	27
9. Toerekenbaarheid, advies en veroordeling	29
10. Combinatie van straf en tbr-maatregel	31
10.1. Delictgedrag	31
10.2. Psychische gestoordheid	32
11. Overplaatsing ex. artikel 47/120 G.M.	34
12. Samenvatting	37
13. Slotbeschouwing	39
Noten	45

1. INLEIDING

De maatregel van de terbeschikkingstelling van de regering (tbr), zoals deze sedert 1928 is vastgelegd in het Wetboek van Strafrecht omvat de uitsluiting of vermindering van straf van personen vanwege gebleken psychische gestoordheid.

In de loop der jaren is de maatregel voortdurend een punt van discussie gebleven. Daarbij ging het er niet alleen om een oplossing te vinden voor het capaciteitsprobleem van de inrichtingen waar de tbr-gestelden ter behandeling worden opgenomen, ook de maatregel zelf werd ter discussie gesteld. Dit betrof vooral de criteria voor het opleggen van de maatregel, de combinatie van straf en maatregel bij verminderde toerekenbaarheid, de voorwaardelijke terbeschikkingstelling en de procedure ten aanzien van verlenging en beëindiging van de maatregel. Reeds enkele jaren na de inwerkingtreding van de Psychopatenwetten bleek dat de bestaande verpleeg-inrichtingen onvoldoende plaatsen boden. Een oplossing werd toen van overheidswege vooral gezocht in het terugdringen van het aantal delicten waarvoor een terbeschikkingstelling mogelijk was (1). Tot het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog kon op deze wijze een redelijk evenwicht tussen het aantal ter beschikking gestelde delinquenten en het aantal beschikbare plaatsen gehandhaafd worden. Na de Tweede Wereldoorlog nam het aantal patiënten wederom toe. In 1945 werden per jaar nog minder dan 100 delinquenten onvoorwaardelijk ter beschikking gesteld, in 1947 en 1948 waren dit er respectievelijk 358 en 367 (2). Pas na 1959 is er een daling opgetreden. Sedert het eind van de zestiger jaren worden per jaar ongeveer 100 personen onvoorwaardelijk ter beschikking gesteld. Het capaciteitsprobleem bleef evenwel om meerdere redenen actueel. Door sluiting van (gedeelten van) inrichtingen was het aantal beschikbare plaatsen gedaald. Bovendien was sedert het eind van de vijftiger jaren binnen de forensische psychiatrie een verandering in opvattingen m.b.t. verpleging en behandeling in gang gezet (in Nederland door de "Utrechtse school") met de nadruk op een intensieve sociotherapeutische en psychotherapeutische benadering, wat resulteerde in een lagere capaciteit van de inrichting. Daarbij

komt dat in recentere jaren de tbr-gestelden gemiddeld langere tijd intramuraal in een behandelingsinrichting zijn opgenomen en een plaats bezet houden^{x)}. De doorstroming van nieuwe patiënten dreigt daardoor te stagneren. Tbr-gestelden moeten dan in een huis van bewaring verblijven in afwachting van een vrijkomende plaats (de zogenaamde passanten).

Steeds nadrukkelijker werden echter ook vraagtekens geplaatst bij de maatregel zelf; bij de tweeledige doelstelling van enerzijds beveiliging van de maatschappij tegen bepaalde personen en anderzijds behandeling van personen met psychische problemen of stoornissen. In hoeverre biedt de maatregel een beveiliging van de maatschappij tegen bepaalde personen; in hoeverre worden met de behandeling die in het kader van de tbr-maatregel gegeven wordt, positieve resultaten bereikt.

In 1960 werd dan ook een commissie ingesteld, de Commissie Psychopatenzorg, onder voorzitterschap van prof. dr. L. van der Horst (de "Commissie Van der Horst") die tot taak kreeg advies uit te brengen omtrent de plaats van het instituut van de tbr in het geheel van de strafrechtpleging en in het bijzonder omtrent de behandelingsmethoden, de differentiatie in de inrichtingen en de wijze van beveiliging. In 1967 kwam de Commissie met haar eindrapport, na in 1964 en in 1965 twee interimrapporten uitgebracht te hebben. In het eindrapport wordt ingegaan op een aantal knelpunten van de tbr-maatregel; onder andere de criteria voor de oplegging van de tbr, de verplichte combinatie van straf en maatregel bij verminderde toerekenbaarheid en de volgorde van executie, de voorwaardelijke tbr, de verlengingsprocedure en de daarmee samenhangende vraag of de vooraf onbepaalde duur van de onvowaardelijke tbr gerechtvaardigd is.

In 1972 (19 augustus 1972) werd het wetsontwerp "Herziening van de bepalingen van het Wetboek van Strafrecht, het Wetboek van Strafvordering, de Beginselenwet Gevangeniswezen en enkele andere wetten omtrent de maatregel van terbeschikkingstelling en enige andere onderwerpen die met de berechting van geestelijk gestoorde delinquenten samenhangen" ingediend (3).

x) Zie o.a. het rapport van de werkgroep Capaciteit TBR-inrichtingen (9), bijz. p. 17.

Daaraan vooraf ging de publikatie van de "Nota over de terbeschikkingstelling van de regering" (1970), waarin de toenmalige minister en staatssecretaris van justitie als voorbereiding op het wetsontwerp en de parlementaire discussies daaromtrent hun visie kenbaar maken. In deze nota wordt ook uitvoerig aandacht besteed aan de aanbevelingen en voorstellen van de Commissie Van der Horst. Het wetsontwerp bevatte de uitwerking van de wetswijzigingen die in deze Nota reeds aangekondigd waren en had tevens tot doel het Wetboek van Strafrecht en het Wetboek van Strafvordering aan te passen bij het in 1971 ingediende ontwerp van de Wet Bijzondere Opneming in Psychiatrische Ziekenhuizen (WBOPZ) dat de krankzinnigenwet moest vervangen.

Kort na de indiening van dit wetsontwerp laaiden de discussies weer op; verschillende instanties en betrokkenen hebben hun standpunt ten aanzien van het wetsontwerp naar voren gebracht (4). De definitieve behandeling is evenwel tot nader orde uitgesteld.

In dit rapport zal de discussie over het wetsontwerp niet opnieuw opgenomen worden. Enige empirische gegevens zijn bij elkaar gebracht die mogelijktoekomstige discussies kunnen onderbouwen.

De gegevens zijn afkomstig uit dossieronderzoek dat door het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het Ministerie van Justitie is verricht.

Aanleiding tot dit onderzoek was de toename van het aantal patiënten dat in behandelingsinrichtingen verbleef, welke zich vooral in de tweede helft van de zeventiger jaren voordeed.

Van de zijde van de Directie TBR en Reclassering van het Ministerie van Justitie werd de wens uitgesproken voor een onderzoek naar het aantal patiënten dat per jaar in een inrichting werd opgenomen, vooral ook naar de status, waaronder deze patiënten werden opgenomen. Niet zozeer bestond de indruk dat het aantal onvoorwaardelijke tbr-gestelden toenam, maar dat er steeds meer delinquenten vanuit detentie naar een tbr-inrichting werden overgeplaatst. Was dit inderdaad het geval en wat voor mensen werden vanuit detentie overgeplaatst? Verschilden zij van delinquenten die onvoorwaardelijk tbr waren gesteld? Het onderzoek had een tweeledige vraagstelling.

De eerste vraag was of er in recente jaren sprake was van een toename van het aantal patiënten dat in de behandelingsinrichtingen verbleef en of daarin een verschuiving was opgetreden naar de status waaronder deze patiënten waren opgenomen.

De tweede vraag luidde of er verschillen bestonden tussen personen die langs verschillende wegen in een behandelingsinrichting werden opgenomen, namelijk rechtstreeks op grond van een veroordeling tot een onvoorwaardelijke tbr of via het gevangeniswezen, op grond van een overplaatsing vanuit detentie.

Voor de beantwoording van beide onderzoeksvragen is gebruik gemaakt van dossiergegevens. Voor de eerste vraag zijn gegevens verzameld over het aantal en de status van de patiënten die gedurende de periode van 1970 tot en met 1976 in een behandelingsinrichting werden opgenomen, voor de tweede vraag zijn gegevens verzameld met 1974.

Om te kunnen zien in hoeverre deze patiënten van elkaar verschillen op een aantal kenmerken, is op basis van gegevens uit dossiers over deze patiënten een vergelijking gemaakt tussen delinquenten die veroordeeld waren tot:

- uitsluitend een onvoorwaardelijke tbr
- een combinatie van gevangenisstraf en onvoorwaardelijke tbr
- uitsluitend een onvoorwaardelijke gevangenisstraf.

Delinquenten die uitsluitend tot een onvoorwaardelijke gevangenisstraf waren veroordeeld, zijn in dit onderzoek opgenomen, enerzijds om te kunnen zien in hoeverre tbr-gestelden verschillen van delinquenten die (voor vergelijkbare) delicten tot uitsluitend een onvoorwaardelijke gevangenisstraf werden veroordeeld. Anderzijds om personen die vanuit detentie naar een behandelingsinrichting werden overgeplaatst met andere gedetineerden te kunnen vergelijken.

Voor een verdere uiteenzetting van het onderzoek wordt verwezen naar hoofdstuk 3. Daaraan voorafgaande wordt in hoofdstuk 2 in het kort ingegaan op de maatregel van de terbeschikkingstelling.

2. DE WETGEVING TEN AANZIEN VAN GEESTELIJK GESTOORDE DELINQUENTEN

2.1. De wetsartikelen

De uitsluiting of vermindering van strafbaarheid van personen vanwege gebleken psychische gestoordheid is geregeld in het Wetboek van Strafrecht, artikel 37 en 37a-j. Deze artikelen weerspiegelen in bijna ongewijzigde vorm de zgn. "Psychopatenwetten" zoals deze in 1925 in de Kamer zijn aangenomen en in 1928 zijn ingevoerd.

Vóór de invoering van de Psychopatenwetten kende het Wetboek van Strafrecht twee soorten van delinquenten; mensen die volledig toerekenbaar waren voor het gepleegde delict en mensen wie het gepleegde delict in het geheel niet toegerekend kon worden. De eerste groep werd gestraft; de tweede groep werd ontslagen van rechtsvervolging en, indien de rechter dat noodzakelijk achtte, opgenomen in een krankzinnigeninrichting met een proeftijd van maximaal één jaar. Deze strikte tweedeling bleek niet houdbaar. Er was een grote groep van delinquenten die noch volledig toerekenbaar, noch volledig ontoerekenbaar waren. Rekening houdende met deze gedeeltelijke toerekenbaarheid, paste de rechter een vermindering van strafbaarheid toe. Na een betrekkelijk korte straftijd in relatie tot het gepleegde delict keerden deze delinquenten terug in de maatschappij. In hun detentie hadden zij geen psychiatrische behandeling gekregen, zij bleven na hun invrijheidstelling een mogelijk gevaar voor de maatschappij door de kans op recidive. Volledig ontoerekenbare delinquenten die in een krankzinnigeninrichting waren opgenomen, genoten evenmin veel behandeling. Na beëindiging van de proeftijd keerden ook zij terug in de maatschappij, waar zij een potentieel gevaar vormden voor hun omgeving.

Met de introductie van de Psychopatenwetten werd de mogelijkheid gecreëerd personen die niet of minder toerekeningsvatbaar zijn onder de verantwoordelijkheid van Justitie te stellen middels de maatregel van de terbeschikkingstelling van de regering. De tbr-maatregel is dan ook vooral een beveiligingsmaatregel. Delinquenten die niet volledig toerekenbaar zijn, moeten buiten de maatschappij gesloten worden indien zij een gevaar vormen voor deze maatschappij. Van regeringswege krijgen zij een psychiatrische behandeling teneinde te bereiken dat zij niet in een herhaling van delictgedrag zullen vallen.

Artikel 37 van het Wetboek van Strafrecht bepaalt dat een persoon die

een feit begaat dat hem "vanwege een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke storing van zijn geestesvermogens" niet toegerekend kan worden, niet strafbaar is (art. 37; 1° lid WvSr.) en op last van de rechter in een psychiatrische inrichting ("krankzinnigengesticht") kan worden geplaatst (art. 37; 2° lid WvSr.). Als het begane feit valt onder bepaalde overtredingen (herhaaldelijke openbare dronkenschap, landloperij, bedelarij, souterieurschap) of onder de bepaling van een misdrijf, kan de dader ter beschikking van de regering worden gesteld "teneinde van harentwege te worden verpleegd, doch alleen indien het belang van de openbare orde dat bepaaldelijk vordert" (art. 37; 3° lid WvSr.).

Bij volledige ontoerekenbaarheid van de delinquent voor het begane misdrijf kan de rechter geen straf opleggen. Artikel 37a, 1° en 2° lid bepaalt dat bij delinquenten die ondanks het bestaan van psychische stoornissen niet volledig ontoerekenbaar zijn, in de bepaling van de straf recht wordt gesproken met inachtneming van deze psychische stoornissen. De rechter kan daarbij naast straf een tbr-maatregel opleggen onder de bepaling van art. 37, 3° lid WvSr. Het Wetboek van Strafrecht bevat geen bepaling over de volgorde van de executie van de straf en de tbr-maatregel; de situatie is evenwel dat de executie van de straf voorafgaat aan de tenuitvoerlegging van de maatregel.

De terbeschikkingstelling kan door de rechter bij het vonnis voorwaardelijk niet ten uitvoer worden gelegd. De tbr-maatregel wordt dan pas ten uitvoer gelegd (tbr-vv tul), als de persoon zich voor het einde van de proeftijd heeft schuldig gemaakt aan een strafbaar feit of een bijzondere voorwaarde niet heeft nageleefd.

Een onvoorwaardelijk opgelegde tbr-maatregel geldt bij het vonnis in aanvang voor de duur van twee jaar. Deze termijn gaat in nadat de rechterlijke uitspraak onherroepelijk is geworden en kan telkens hetzij voor een jaar, hetzij voor twee jaar verlengd worden. De rechter beoordeelt op vordering van het Openbaar Ministerie (op grond van adviezen van deskundigen) of de tbr verlengd moet worden. Indien het Openbaar Ministerie geen vordering tot verlenging van de tbr bij de rechter doet, loopt de maatregel af. Ook kan de minister te allen tijde de maatregel voorwaardelijk of onvoorwaardelijk beëindigen. De voorwaardelijke tbr heeft wel een maximumduur; de proeftijd van maximaal 3 jaar kan slechts éénmaal met ten hoogste 1½ jaar verlengd worden.

2.2. Het opleggen van de maatregel

Een rechter kan overgaan tot het opleggen van een tbr, wanneer op grond van onderzoek en/of verklaringen van deskundigen vastgesteld kan worden dat de desbetreffende persoon het hem of haar te laste gelegde feit niet of slechts gedeeltelijk toegerekend kan worden vanwege geconstateerde psychische gestoordheid ten tijde van het plegen van het strafbare feit en wanneer er gevaar bestaat voor de openbare orde en de maatschappelijke veiligheid. Toerekeningsvatbaarheid en gevaar voor openbare orde zijn de twee criteria voor het opleggen van de tbr-maatregel. Op het moment van het vonnis betreft de rechter deze beide aspecten in de overwegingen tot zijn uiteindelijke beslissing.

Bij een strikte interpretatie van de artikelen 37 en 37a WvSr. kan een persoon slechts onder bepaalde randvoorwaarden ter beschikking gesteld worden en op kosten van de regering een intramurale behandeling krijgen. Psychische problemen ten tijde van het delict zouden erin geresulteerd moeten hebben dat de persoon als niet volledig toerekenbaar voor het strafbare feit kan worden beschouwd. Er zou echter een ernstig gevaar voor de maatschappij bestaan, wanneer deze persoon (eventueel na korte tijd in detentie of na verblijf in een krankzinnigeninrichting) op vrije voeten zou zijn, zonder dat de kans op herhaling van het gepleegde strafbare feit verminderd is door behandeling van de geconstateerde psychische problemen. Wanneer er geen gevaar voor de openbare orde zou zijn geïndiceerd, zou alleen ontslag van rechtsvervolgning of vermindering van straftoemeting gehanteerd moeten worden zonder tbr-maatregel.

De tweedeling tussen enerzijds straf en anderzijds behandeling c.q. opname in een krankzinnigeninrichting -zoals deze bestond vóór de invoering van de Psychopatenwetten- is in de artikelen 37 en 37a W.v.Sr. losgelaten. Als beveiligingsmaatregel krijgen volledig ontoerekenbare delinquenten als vorm van vrijheidsbeneming een gedwongen behandeling. Teneinde ook de maatschappij tegen deels ontoerekenbare personen (die wel strafbaar zijn) te beschermen, biedt artikel 37a de mogelijkheid een gevangenisstraf te combineren met een tbr-maatregel. Het onderscheid tussen straf en behandeling wordt hierbij gehandhaafd. De geïndiceerde noodzakelijke behandeling wordt pas geboden ná de beëindiging van het verblijf in detentie; tijdens de detentieperiode wordt geen individuele psychiatrische behandeling aan gedetineerden gegeven^{x)}.

x) Ook ten departemente wordt dit onderscheid weerspiegeld in het bestaan van twee afzonderlijke Directies, te weten de Directie TBR en Reclasering en de Directie Gevangeniswezen.

In detentie bestaat vrijwel geen mogelijkheid tot opvang en behandeling van gedetineerden die kampen met psychische problemen. Het is echter zeer reëel te veronderstellen dat deze zich zullen voordoen; reeds eerder aanwezige latente problemen kunnen manifest worden tijdens de detentie; ook kunnen problemen ontstaan vanwege het verblijf in detentie (het opgesloten zitten, gevoelens van eenzaamheid en angst). Om in dergelijke gevallen een oplossing te bieden kunnen op grond van artikel 47 en 120 van de Gevangenismaatregel gedetineerden vanuit de gevangenis overgeplaatst worden naar een behandelingsinrichting (veelal een tbr-inrichting) Artikel 47 G.M. bepaalt dat gedetineerden in geval van krankzinnigheid of van ernstige of besmettelijke ziekte tijdelijk kunnen worden overgebracht naar een krankzinnigengesticht of naar een ziekeninrichting. Op grond van artikel 120 G.M. kunnen gedetineerden die vanwege een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van hun geestesvermogens ongeschikt zijn voor (verder) verblijf in een gevangenis, overgeplaatst worden naar een rijksinrichting. Het inhoudelijke verschil dat tussen de beide artikelen bestaat is in de praktijk vervallen. Zowel ex. artikel 47 als ex. artikel 120 G.M. worden gedetineerden vanuit een gevangenis overgeplaatst naar een behandelingsinrichting, omdat zij vanwege psychische problemen (en daarmee samenhangend onhandelbaar gedrag) niet langer in detentie gehandhaafd konden blijven. Artikel 47 G.M. regelt dan de overplaatsing naar een rijksinrichting en artikel 120 G.M. naar een particuliere inrichting.

Een strikte interpretatie van de artikelen 37 en 37a WvSr zal het opleggen van een tbr-maatregel alleen mogelijk kunnen maken bij personen die reeds ten tijde van het delict vanwege psychische problemen niet volledig toerekenbaar waren en een gevaar vormen voor de openbare orde. Personen die op een andere status in een tbr-inrichting worden opgenomen, zoals op grond van artikel 47 of 120 G.M., zullen van tbr-gestelden moeten verschillen in mate van toerekenbaarheid ten tijde van het delict en mate van gevaarlijkheid. Als psychische problemen de reden zijn tot de overplaatsing vanuit detentie, zouden deze pas manifest moeten worden tijdens de detentie. Het tweede criterium van de tbr-maatregel is de mate van gevaarlijkheid. Dit kan betekenen dat personen veroordeeld worden tot gevangenisstraf en een onvoorwaardelijke tbr. Voor hen is psychische gestoordheid ten tijde van het delict reeds geïndiceerd. Deze is echter niet zodanig dat zij volledig ontoerekenbaar worden geacht en geen straf krijgen opgelegd.

Er moet - in het kader van toerekenbaarheid en gevaarlijkheid - dan ook een onderscheid gemaakt worden tussen gedetineerden zonder tbr-maatregel en gedetineerden met een tbr-maatregel. Uit beide groepen kunnen personen overgeplaatst worden op grond van artikel 47 of 120 G.M. Tussen deze personen zullen evenzeer als tussen gestraften en tbr-gestelden verschillen moeten bestaan.

Het in hoofdstuk 1 reeds genoemde onderzoek heeft zich naast de vraag naar de kwantiteit vooral gericht op de vraag naar kwalitatieve verschillen tussen tbr-gestelden en gestraften. Aparte aandacht is besteed aan de twee deelgroepen van gedetineerden die vanuit detentie naar een inrichting werden overgeplaatst, namelijk degenen met een tbr-maatregel en degenen zonder deze maatregel.

3. OPZET EN UITVOERING VAN HET ONDERZOEK

3.1. Inleiding

De vraag naar de kwantitatieve ontwikkeling van het aantal patiënten dat in de behandelingsinrichtingen verbleef, kan beantwoord worden door gegevens te verzamelen uit de administratie van de Directie TBR en Re-classering en van de Directie Gevangeniswezen.

Bij het onderzoek naar het plaatsingsbeleid inzake de maatregel tbr, i.c. de tweede onderzoeksvraag naar verschillen tussen onvoorwaardelijk gestraften en tbr-gestelden, is gebruik gemaakt van dossiergegevens van delinquenten, ondanks de beperkingen van dergelijk onderzoeksmateriaal. Als een eerste aanzet tot onderzoek naar het beleid rondom het opleggen en ten uitvoerbrenge van een maatregel tbr of een onvoorwaardelijke gevangenisstraf is voor deze vorm van materiaalverzameling gekozen. In een volgende fase zouden personen of instanties die verantwoordelijk zijn voor het opleggen of ten uitvoerbrenge, benaderd kunnen worden.

3.2. Beschikbaarheid van onderzoeksmateriaal

De verzameling van gegevens uit de administraties van de Directies leverde geen al te grote problemen op. Dit was wel het geval bij de dossiergegevens.

Gegevens over delinquenten kunnen via drie ingangen verzameld worden, namelijk de persoonsdossiers, de penitentiaire dossiers en de uittreksels van de Justitiële Documentatie.

Het persoonsdossier bevat in principe alle sociale en psychiatrische voorlichtingsrapporten, alle incidenteel uitgebrachte reclasseringsrapporten, alle voortgangsverslagen over het verloop van proeftijden en alle ministriële beschikkingen over voorwaardelijke invrijheidstelling (V.I.), proefverlof (P.V.) en voorwaardelijk ontslag (V.O.), die ooit voor de desbetreffende delinquent zijn opgesteld. In het penitentiaire dossier zitten alle officiële stukken over de gedetineerden tijdens zijn verblijf in het huis van bewaring (hvb) en de gevangenis; o.a. selectie- en plaatsingsadviezen, gedragsrapporten,

eindrapporten bij vertrek uit de inrichting, studie-aanvragen, V.I.-rapporten.

Op de uittreksels van de Justitiële Documentatie staan alle bij het parket binnengekomen strafbare feiten alsmede de afhandeling daarvan.

Vooraf de persoons- en penitentiaire dossiers zijn zeer omvangrijk en niet gemakkelijk toegankelijk. Om die reden is het onderzoek beperkt tot die personen die in de loop van één jaar veroordeeld zijn tot een onvoorwaardelijke tbr (al dan niet in combinatie met een onvoorwaardelijke straf) of tot een langdurige onvoorwaardelijke gevangenisstraf (één jaar straf-ov of langer; (5)). Met de materiaalverzameling kon een aanvang gemaakt worden in 1976. Teneinde te bereiken dat een overplaatsing ex. artikel 47/120 G.M. van die gedetineerden die daarvoor in aanmerking zouden kunnen komen geëffectueerd is, werd besloten het onderzoek te richten op de veroordelingen uit 1974.

De materiaalverzameling is niet helemaal zonder moeilijkheden verlopen. Een eerste probleem was de selectie van de gedetineerden die tot een lange straf veroordeeld waren uit het grote aantal veroordelingen tot straf-ov dat per jaar wordt uitgesproken. Vervolgens rezen er problemen bij het verzamelen van de persoons- en penitentiaire dossiers. Formele regel is dat de persoons- en penitentiaire dossiers van een gedetineerde of een tbr-gestelde worden gezonden naar de gevangenis of de inrichting, waar deze verblijft. Indien de opgelegde straf is uitgezeten of de maatregel onvoorwaardelijk is beëindigd, wordt het persoonsdossier gezonden naar de griffie van de arrondissementsrechtbank in het geboorte-arrondissement. Het penitentiaire dossier wordt in dat geval bewaard bij de afdeling Selectie en Documentatie van het Penitentiair Selectiecentrum te Scheveningen. Het uittreksel J.D. kan opgevraagd worden bij de griffie van de arrondissementsrechtbank van het geboorte-arrondissement. Niet alle persoons- en penitentiaire dossiers van de personen die in 1974 tot een

lange gevangenisstraf of tot een tbr-ov veroordeeld waren, waren ten tijde van de materiaalverzameling volledig; van een aantal personen waren ze zelfs niet te vinden of nooit aangelegd. Bovendien vergde het opvragen van de dossiers zeer veel tijd; in vele gevallen waren de dossiers niet meegestuurd naar de tbr-inrichting of de gevangenis, waarheen de persoon was overgeplaatst en evenmin naar het Penitentiair Selectiecentrum en naar de rechtbank in het geboorte-arrondissement bij ontslag uit de gevangenis of uit de inrichting.

3.3. Het begrip psychische gestoordheid

Om de tweede vraag van het onderzoek te kunnen beantwoorden moesten gegevens verzameld worden over mate van toerekenbaarheid en gevaarlijkheid van tbr-gestelden en langgestraften. Gegevens hieromtrent kunnen ontleend worden aan de sociale en psychiatrische voorlichtingsrapporten in het persoonsdossier; de mate van toerekenbaarheid van het strafbare feit waarvoor veroordeeld moet ontleend worden aan het psychiatrische voorlichtingsrapport dat ten behoeve van het gerechtelijk vooronderzoek is uitgebracht. De moeilijkheid daarbij is, op welke wijze het begrip psychische gestoordheid geoperationaliseerd moet worden en in hoeverre het psychiatrische rapport gegevens bevat over deze operationalisering.

Een theoretisch kader rondom het begrip psychische gestoordheid van delinquenten of rondom de relatie tussen crimineel gedrag en soort van delict ontbrak. Evenmin waren er onderzoeksresultaten bekend, die houvast konden bieden om het begrip te operationaliseren. Om toch indicatoren voor psychische gestoordheid te vinden, is in een pilotstudie een aantal persoons- en penitentiaire dossiers geanalyseerd.

Op grond van deze pilotstudie is een lijst opgesteld van relevant geachte kenmerken, die betrekking hebben op c.q. een indicator kunnen zijn voor aspecten van psychische gestoordheid, op de sociale situatie van de betrokkene ten tijde van het plegen van het delict en op zijn achtergrondsituatie. Deze kenmerken kunnen naar een aantal aspecten onderscheiden worden.

1. Kenmerken die betrekking hebben op de door de geraadpleegde deskundige gegeven diagnose; psychiatrische ziektebeelden zoals psychose, paranoia, afwijkingen in het bewustzijnsniveau, het ontbreken van een zin voor de realiteit; gegevens met betrekking tot de situatie waarin het delict gepleegd is.
2. Kenmerken die betrekking hebben op stoornissen in de persoonsontwikkeling; het niveau van de persoonlijkheidsontwikkeling in relatie tot de leeftijd, de sexuele en affectieve ontwikkeling, de oriëntatie op de toekomst of op het verleden en het heden, de mate van beïnvloedbaarheid.
3. Kenmerken die zouden kunnen wijzen op psychische stoornissen; zwakzinnigheid, neurologische stoornissen.
4. Kenmerken van de achtergrondsituatie en de voorgeschiedenis; problemen met de opvoeding, uithuisplaatsing, psychiatrische behandeling, familieleden met psychische stoornissen.
5. Kenmerken van het gedrag van de delinquenten gedurende hun verblijf in detentie (dit laatste vooral met betrekking tot de overplaatsing van gedetineerden ex. art. 47 of 120 G.M).

3.4. Betrouwbaarheid en geldigheid

De gegevens over de kenmerken onder 1. 2. en 3. zijn uitsluitend verzameld uit het psychiatrische rapport dat ten behoeve van het gerechtelijk onderzoek of het vonnis is uitgebracht. De overige gegevens zijn verzameld uit de andere rapporten die in het persoons- of het penitentiaire dossier aanwezig waren.

Een apart punt van aandacht is de betrouwbaarheid en geldigheid van de onderzoeksgegevens. Deze zijn van een aantal factoren afhankelijk.

- Verschillen in diagnose en aandachtsveld binnen de psychiatrie zullen richtinggevend kunnen zijn voor de soort kenmerken die in de psychiatrische rapporten genoemd worden. Het is mogelijk dat in het ene rapport sprake is van symptomen ("geremd in de ontwikkeling"), in een ander rapport van ziektebeelden ("neurotisch, paranoïde") en weer in een ander van verklaring ("affectief geretardeerd").
- De aard van het gepleegde delict en de situatie waarin dit gebeurde, kunnen evenzeer een sturende werking hebben gehad. Het is zeer wel denkbaar dat degene die het psychiatrisch onderzoek verricht, bij een vermogensdelinquent op andere aspecten let dan bij een persoon die van een agressief of een zedendelict verdacht wordt.

- Ook kunnen zich verschillen voordoen in interpretatiekader. Wat de ene bijvoorbeeld interpreteert als een uiting van paranoia, kan voor de ander iets anders betekenen.
- De ene psychiater betracht wellicht een grotere zorgvuldigheid bij het psychiatrisch onderzoek dan de andere. Rapportage na klinische observatie kan leiden tot een ander oordeel dan rapportage zonder klinische observatie.

Deze en mogelijk nog andere factoren kunnen van invloed geweest zijn op de inhoud van het psychiatrische rapport. Uit de onderzoeksgegevens blijkt dat de frequentie waarmee elk van de kenmerken of indicatoren in de rapporten voorkomt, gering is. Dit vormt een aanwijzing voor de grote diversiteit in het begrippenapparaat van degenen die de rapporten hebben opgesteld. Uit het feit dat bepaalde kenmerken in het psychiatrische rapport niet genoemd worden, mag evenwel niet de conclusie getrokken worden dat daarmee dit kenmerk of dit ziektebeeld niet bij de desbetreffende persoon aanwezig was. Het ontbreken van informatie hierover in het rapport kan ook samenhangen met het feit dat om wat voor redenen de opsteller dit niet als punt van aandacht heeft meegenomen (kwam het inderdaad niet voor? Was het niet ernstig genoeg? Waren er andere opvallende dingen?).

Het voorgaande moge duidelijk gemaakt hebben dat de uitkomsten van dit dossieronderzoek met de nodige voorzichtigheid bekeken moeten worden. De kanttekeningen gelden evenzeer ten aanzien van de sociale voorlichtingsrapporten en de gedragsrapporten van het verblijf in detentie. Omdat deze rapporten evenmin aan de hand van een soort checklist zijn opgesteld, wordt de inhoud sterk bepaald door degene die deze heeft opgesteld.

4. KWANTITATIEVE GEGEVENS OVER DE TOEPASSING VAN DE MAATREGEL

De capaciteit van tbr-inrichtingen heeft twee aspecten. Het aantal patiënten wordt niet alleen bepaald door de frequentie waarmee een onvoorwaardelijke tbr wordt opgelegd. Van belang is ook het aantal personen dat vanuit detentie naar een tbr-inrichting worden overgeplaatst en het aantal personen van wie een voorwaardelijke opgelegde tbr ten uitvoer wordt gebracht. Nagegaan is hoe in de periode van 1970 tot en met 1976 de kwantitatieve ontwikkeling was op deze beide aspecten. Tabel 1 geeft een overzicht van de frequentie waarin een onvoorwaardelijke tbr (tbrov) werd opgelegd. Een onderscheid is gemaakt tussen het opleggen van een tbr met ontslag van rechtsvervolging en eventueel opname in een krankzinnigeninrichting (KZ) en tussen het opleggen van een tbr in combinatie met een onvoorwaardelijke en/of een voorwaardelijke gevangenisstraf (straf ov, straf vv, straf ov/vv en tbrov). Ook is in deze tabel het aantal personen opgenomen dat veroordeeld werd tot een onvoorwaardelijke gevangenisstraf van één jaar of meer (straf ov).

Tabel 1. Aantal tbr-opleggingen en aantal veroordelingen tot langdurige gevangenisstraf in de periode 1970 tot en met 1976

soort veroordeling	jaar van veroordeling						
	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
ontslag van rechtsvervolging en tbr-ov	3	3	6	5	9	9	7
tbr-ov en plaatsing KZ	10	8	4	8	6	13	11
straf-ov/vv en tbr-ov	84	111	86	92	67	64	76
straf-vv en tbr-ov	2	1	3	-	2	1	-
straf ov ^{*)}	306	461	412	386	431	520	589

*) Deze groep bestaat alleen uit personen die veroordeeld zijn tot een onvoorwaardelijke straf van één jaar of meer.

Uit tabel 1 blijkt dat zich in de onderzochte periode geen grote verschuivingen voorgedaan hebben naar de aard van de veroordelingen. De enige uitzondering vormt het aantal personen dat veroordeeld werd tot een lange onvoorwaardelijke straf (één jaar of langer); dit is -zeker de laatste jaren- sterk toegenomen.

Tabel 2 geeft aan hoeveel personen in elk der jaren uit de onderzochte periode in een tbr-inrichting werden opgenomen en op welke status dat was. In deze tabel is dus naast de opgelegde tbr van tabel 1 ook de tenuitvoergebrachte voorwaardelijke tbr (tbr-vv tul) en de overplaatsing op grond van artikel 47 of 120 G.M. weergegeven. Bij dit laatste is het onderscheid gemaakt tussen overplaatsing zonder veroordeling tot een tbr (47/120), met veroordeling tot een onvoorwaardelijke tbr (47/120 + tbr-ov) en een voorwaardelijke tbr (47/120 + tbr vv).

Tabel 2. Status van de patienten die in een tbr-inrichting verblijven, naar jaar van opname

status bij opname	jaar van opname in tbr-inrichting (6)						
	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
tbr-ov	90	114	84	76	75	72	76
tbr-vv tul	19	15	13	8	13	10	8
47/120	8	5	6	19	16	25	18
47/120 + tbr-ov	5	9	16	10	11	15	18
47/120 + tbr-vv	1	-	-	-	3	2	-
totaal	123	143	119	113	116	124	120

Het aantal patiënten dat per jaar in een tbr-inrichting werd opgenomen, was vooral in 1975 en in 1976 gestegen, naast het hoge cijfer voor 1971. Deze toename is vooral gelegen in de toename van de overplaatsing ex artikel 47/120 G.M. Met betrekking tot deze toename moet niet alleen gelet worden op een toename in absolute zin; is er ook relatief gesproken sprake van een toename? Wanneer dan gekeken wordt naar het aantal personen dat per jaar tot uitsluitend lange gevangenisstraf werd veroordeeld, dan blijkt dat per jaar een tamelijk vast percentage van ca. 4,5 à 5% vanuit detentie is overgeplaatst (47/120). Dit percentage is voor personen die tot een straf en een tbr ov veroordeeld waren aanmerkelijk hoger (vanaf 1971 ca. 10 à 11%) en lijkt vooral in recentere jaren nog verder toe te nemen (in 1975 18%). Dit laatste zal kunnen samenhangen

met het feit dat vooral in recentere jaren bij een veroordeling tot straf en tbr-ov een langere straf werd opgelegd. Dit heeft weer tot gevolg dat meer personen in aanmerking komen voor overplaatsing ex. artikel 47/120 G.M. volgens de richtlijnen van de Directie Gevangeniswezen (8).

De toename van het aantal personen dat ex. artikel 47 of 120 G.M. wordt overgeplaatst naar een inrichting is ook onderwerp geweest van een onderzoek door de werkgroep Capaciteit TBR-inrichtingen (9). De werkgroep concludeert dat zich in de nabije toekomst problemen kunnen gaan voordoen met betrekking tot de capaciteit van de bestaande inrichtingen. De Werkgroep verwacht dat het aantal 47/120-ers nog verder zal toenemen. Volgens richtlijnen van januari 1976 streeft de Directie Gevangeniswezen ernaar mogelijke psychische problemen waarmee gedetineerden kampen zo vroeg mogelijk te signaleren (8). Vooral onder langgestraften zal dan onderzocht worden of voor bepaalde personen overplaatsing gewenst of noodzakelijk is.

Gevoegd bij het gegeven dat in 1975 en 1976 - en mogelijk ook in volgende jaren - het aantal langgestraften sterk is toegenomen (tabel 1), mag een verdere toename van het aantal 47/120-ers verwacht worden. Dit aantal zal wellicht nog verder toenemen, wanneer het wetsontwerp aangenomen wordt waarin een verruiming van de toepassing van artikel 47 en 120 wordt voorgesteld.

Volgens berekeningen van de Werkgroep Capaciteit ligt de gemiddelde verblijfsduur van 47/120-ers hoger dan van tbr ov gestelden (10). Een stijging van het aantal 47/120-ers zal tot gevolg hebben dat zij op meer plaatsen in de tbr-inrichtingen beslag zullen gaan leggen, waardoor het doorstromings- en capaciteitsprobleem groter dreigt te worden. Dit kan nog versterkt worden wanneer de genoemde richtlijnen van de Directie Gevangeniswezen uitgebreid toegepast worden: de kans bestaat dat 47/120-ers gemiddeld nog langere tijd in een tbr-inrichting zullen verblijven, omdat hun psychische problemen in een eerder stadium van detentie gesignaleerd worden.

De vraag rijst dan ook of 47/120-ers naar tbr-inrichtingen overgebracht moeten worden of dat gezocht moet worden naar andere wegen om hen op te vangen en een behandeling te bieden.

5. VEROORDELING TOT STRAF OF TBR IN 1974

5.1. Inleiding

De hoofdstukken 5 tot en met 12 betreffen de onderzoeksvraag naar het beleid inzake de tbr. Om te bepalen in hoeverre er verschillen geconstateerd kunnen worden tussen groepen van delinquenten is de vergelijking tussen langgestraften en tbr-ov gestelden het uitgangspunt geweest (hoofdstuk 5 tot en met 9). Binnen deze twee hoofdgroepen zijn vervolgens verdere vergelijkingen gemaakt; uitsluitend tbr-ov gestelden met personen die een straf en een tbr-ov kregen opgelegd (hoofdstuk 10) en gedetineerden die vanuit detentie naar een tbr-inrichting werden overgeplaatst met gedetineerden die niet werden overgeplaatst en de opgelegde gevangenisstraf hebben uitgezeten (hoofdstuk 11).

De uitkomsten van deze vergelijkingen zijn gebaseerd op gegevens uit de persoonsdossiers, de penitentiaire dossiers en de uittreksels van de Justitiële Documentatie en hebben alleen betrekking op delinquenten die in 1974 veroordeeld zijn (zie ook hoofdstuk 3: opzet en uitvoering van het onderzoek).

In tabel 1 (p. 15) is vermeld dat in 1974 553 personen veroordeeld werden tot een lange gevangenisstraf of tot een tbr-ov. Niet van allen konden de persoons- en penitentiaire dossiers en de uittreksels achterhaald worden. Om langgestraften naar de aard van het gepleegde delict te kunnen vergelijken met tbr-ov gestelden is de eerstgenoemde groep beperkt tot enkele delictsoorten (11). Om een andere reden viel een aantal tbr-ov gestelden buiten het onderzoek (12). Uiteindelijk konden de dossiergegevens van 367 delinquenten met elkaar vergeleken worden:

straf-ov	294
straf-ov en tbr-ov	59
tbr-ov	11
KZ en tbr-ov	3

Van nog eens 32 delinquenten konden alleen de uittreksels J.D. verzameld worden: 26 van hen waren veroordeeld tot een straf-ov van één jaar of langer (variërend van 1 jaar tot 7 jaar), 3 waren veroordeeld tot straf-ov en tbr-ov (de opgelegde straftijd liep van 4 maanden tot 1

jaar) en 3 waren veroordeeld tot een tbr-ov zonder straf. Van hen ontbreken de persoonsdossiers en dus sociale en psychiatrische rapporten; niets is er bekend over psychische gestoordheid en toerekenbaarheid. Zij zullen dan ook buiten de vergelijkingen gelaten worden.

Ten tijde van de materiaalverzameling (medio 1976) bleek dat 17 van de 294 langgestraften ex. art. 47 of 120 G.M. waren overgeplaatst naar een inrichting voor behandeling. De overige langgestraften hadden toen op 23 personen na de hen opgelegde straftijd uitgezeten en waren voorwaardelijk of onvoorwaardelijk in vrijheid gesteld. De 17 47/120-ers verbleven nog in een behandelingsinrichting. Ook uit de groep van delinquenten die tot een straf en een tbr-ov veroordeeld waren, was een aantal ex. art. 47 of 120 G.M. overgeplaatst naar een inrichting, namelijk 16 van de 59.

5.2. Delict waarvoor veroordeeld

De tbr-ov-gestelden en de langgestraften verschilden van elkaar in de aard van het delict waarvoor zij veroordeeld waren.

	vermogensdelict	agressief delict	zedendelict
straf-ov	73%	22%	4%
tbr-ov	45%	51%	4%

Het blijkt dat tbrov-gestelden relatief vaker veroordeeld waren voor een agressief delict dan langgestraften. Dit komt nog sterker naar voren indien gelet wordt op de personen die uitsluitend tbr gesteld zijn; 10 van deze 14 tbr-gestelden waren veroordeeld vanwege een agressief delict (waarvan 8 maal met toebrenging van zwaar persoonlijk letsel). Wanneer gekeken wordt naar de mate van gewelddadigheid van het delict, blijkt het verschil geringer te zijn. (Tot een geweldsdelict is gerekend: diefstal met geweld tegen personen, agressie met licht of zwaar persoonlijk letsel, lichamelijk contact tegen de wil van het slachtoffer en verkrachting.)

	géén geweldsdelict	geweldsdelict
straf-ov	39%	61%
tbr-ov	33%	67%

Uit bovenstaande gegevens zou afgeleid kunnen worden dat bij personen die tot een lange voorwaardelijke straf zijn veroordeeld het geweldskarakter minder rechtstreeks is geweest dan bij tbr-gestelden. Het geweldsdelict waarvoor de eersten veroordeeld zijn is relatief vaker een vermogensdelict (diefstal met geweld tegen personen), terwijl het bij de laatsten relatief vaker een agressief delict is. Deze agressie is directer gericht op het slachtoffer zelf.

6. ACHTERGRONDSITUATIE EN CRIMINEEL GEDRAG

Alvorens in hoofdstuk 7 en 8 ingegaan wordt op verschillen tussen langgestraften en tbr-gestelden m.b.t. psychische gestoordheid, toerekenbaarheid en gevaarlijkheid worden in dit hoofdstuk achtergrondsituatie en crimineel gedrag van beide groepen vergeleken. Van vrijwel alle delinquenten was in het persoonsdossier een rapport aanwezig, waarin gegevens over de achtergrondsituatie vermeld stonden. Dit zelfde gold voor de uittreksels van de Justitiële Documentatie.

6.1. Achtergrondsituatie

De langgestraften leken op grond van de inhoud van de uitgebrachte rapporten minder problemen gehad te hebben in hun jeugd dan tbr-gestelden. Ongeveer de helft (48%) van de langgestraften had een instabiele jeugd doorgemaakt met ruzies in het ouderlijke gezin, met steeds wisselende opvoedingssituaties, o.a. vanwege echtscheiding of overlijden van de ouders; ook had de helft (52%) allerlei problemen gegeven, op school (voortdurend spijbelen, van school geplaatst), in het gezin (uit huis geplaatst vanwege onhoudbaar gedrag) of met de politie. Voor ongeveer driekwart van de tbr-gestelden was dit het geval (respectievelijk 74% had een instabiele opvoedingssituatie meegemaakt en 82% had problemen gegeven met de opvoeding).

Bij deze cijfers dient evenwel de kanttekening geplaatst te worden dat in de rapporten van de langgestraften minder gegevens over de jeugdperiode vermeld waren; de vraag is of hieruit geconcludeerd mag worden dat zich dan geen problemen hebben voorgedaan.

Het percentage langgestraften dat uit huis geplaatst was, lag lager dan dat van de tbr-gestelden; 35% tegenover 49%. Langgestraften waren vaker op grond van strafrechtelijke maatregelen uit huis geplaatst en tbr-gestelden vaker op civielrechtelijke of medische gronden.

Ten aanzien van sociaal milieu van herkomst en genoten onderwijs waren er geen aanwijsbare verschillen tussen langgestraften en tbr-gestelden. Beide groepen waren overwegend afkomstig uit een laag sociaal milieu en hadden veelal alleen lager onderwijs genoten of een lagere voortgezette opleiding niet voltooid.

6.2. Crimineel gedrag

Uit de uittreksels van de J.D. zijn gegevens verzameld over de aard en de frequentie van eerdere veroordelingen.

Driekwart van de langgestraften had reeds één of meer veroordelingen achter de rug tegenover 86% van de tbr-gestelden. Wel waren langgestraften aanmerkelijk vaker veroordeeld dan tbr-ov-gestelden, zowel vanwege vermogensdelicten als vanwege agressieve delicten. Hierbij dient echter reeds vooruitlopend op hoofdstuk 11 opgemerkt te worden dat vooral het kleine aantal gedetineerden dat ex. art. 47/120 G.M. overgeplaatst was vanuit detentie reeds zeer vaak veroordeeld waren.

Samenvattend zou geconcludeerd kunnen worden dat de tbr-gestelden een instabieler jeugd gehad lijken te hebben dan de langgestraften; ze hebben meer moeilijkheden gegeven tijdens hun opvoeding dan de langgestraften. Ten aanzien van eerder crimineel gedrag blijken langgestraften reeds vaker veroordeeld te zijn dan tbr-gestelden, voor vermogensdelicten alsook voor agressieve delicten.

Ook in de Nota over de terbeschikkingstelling van de regering wordt opgemerkt dat tbr-gestelden "in overgrote mate delinquenten zijn die door hun innerlijke conflicten al herhaaldelijk tot strafbare gedragingen kwamen. De moeilijkheden zijn dikwijls al op jonge leeftijd begonnen en dikwijls zijn hun toen reeds kinderrechtelijke maatregelen of straffen opgelegd" (p. 13).

7. RAPPORTAGE T.B.V. HET VONNIS

De verschillen tussen langgestraften en tbr-gestelden met betrekking tot psychische gestoordheid en toerekenbaarheid zullen naar voren moeten komen in het sociale en het psychiatrische rapport dat ten behoeve van het vonnis is uitgebracht. Het sociale rapport zal veelal gegevens bevatten over de persoon van de verdachte, over zijn woon-, werk- en leefsituatie en mogelijk ook over de psycho-sociale situatie waarin hij ten tijde van het delict verkeerde. Het psychiatrische rapport geeft de resultaten van het psychiatrische onderzoek dat speciaal naar aanleiding van het gepleegde delict is verricht. Vooral uit dit rapport zullen verschillen in toerekenbaarheid moeten blijken.

7.1. Het opstellen van het rapport

Van driekwart van de delinquenten was door de reclassering een sociaal voorlichtingsrapport uitgebracht ten behoeve van het vonnis. Langgestraften verschilden nauwelijks van tbr-gestelden: 70% (207) tegenover 79% (58). Het percentage psychiatrische rapporten dat ten behoeve van het vonnis was uitgebracht lag aanmerkelijk lager, 43% (157). Daarbij was er een groot verschil tussen de twee groepen: 36% (90) van de langgestraften, 92% (67) van de tbr-gestelden.

Bij het opstellen van een psychiatrisch rapport kunnen verschillende personen ingeschakeld worden: een particulier psychiater, een district psychiater, een particuliere inrichting of het Pieter Baan Centrum te Utrecht (de voormalige Psychiatrische Observatie Kliniek van het gevangeniswezen).

Het bleek dat de meeste rapporten waren opgesteld door een particulier psychiater of psycholoog, 67 maal; districtpsychiaters hadden 54 rapporten uitgebracht en 30 van de rapporten waren opgesteld door de Psychiatrische Observatie Kliniek (POK) te Utrecht, het huidige Pieter Baan Centrum. Slechts enkele rapporten werden uitgebracht door een particuliere psychiatrische inrichting.

Daarbij deden zich verschillen voor naar aard van de veroordeling. Een particulier- of districtopsychiater had relatief vaker gerapporteerd over personen die tot uitsluitend straf veroordeeld werden, het Pieter Baan Centrum relatief vaker over tbr-ov-gestelden. Hierbij bleek wel dat relatief weinig personen die uitsluitend tot een tbr-ov waren veroordeeld zonder straf, in het Pieter Baan Centrum een psychiatrisch onderzoek hadden gekregen. Dit zou samen kunnen hangen met de mate waarin psychische stoornissen van de verdachte zich reeds manifesteerden tijdens het gerechtelijk vooronderzoek. Duidelijk waarneembare psychische stoornissen maken een langdurige klinische observatie minder noodzakelijk of gewenst, zeker ook gegeven de lange wachttijd die het Pieter Baan Centrum kent.

7.2. De aanvraag van een rapport

De persoon die het sociale, maar vooral het psychiatrische rapport heeft aangevraagd, is niet benaderd; de overwegingen die tot de aanvraag hebben geleid, zijn dan ook niet bekend. Verondersteld mag worden dat de aard van het delict en de situatie waaronder het delict gepleegd is, voor de aanvrager aanleiding zullen zijn om meer over de persoon van de dader te willen weten.

Een eerste indicatie wordt gegeven door het gepleegde delict. Voor tbr-gestelden is ruim $2\frac{1}{2}$ maal zo vaak een psychiatrisch rapport uitgebracht dan voor langgestraften; zij waren relatief vaker vanwege een agressief delict tot een tbr veroordeeld (hoofdstuk 5). Dat echter niet alleen de aard van het gepleegde delict van invloed geweest zou kunnen zijn op de aanvraag van een psychiatrisch voorlichtingsrapport, zou afgeleid mogen worden uit het feit dat de percentages waarin gerapporteerd is, niet gelijkelijk verdeeld zijn over de soort van het delict en de aard van de veroordeling. Bij geweldsdelicten bijvoorbeeld is het percentage langgestraften met een psychiatrisch rapport gelijk aan 44% (80x) en het percentage tbr-ov-gestelden 88% (43x). Bij gewelddadige vermogensdelicten tegen personen gericht werd minder gerapporteerd dan bij gewelddadige agressieve delicten met persoonlijk letsel. Maar ook dan bleven er verschillen bestaan tussen langgestraften en tbr-gestelden: het percentage rapporten was bij de laatste groep bij voortduring hoger.

Een andere aanleiding kan gelegen zijn in de situatie waarin de dader ten tijde van het delict verkeerde. In een aantal van de uitgebrachte sociale en/of psychiatrische rapporten was vermeld of de dader in een gespannen situatie verkeerde en of er een gespannen relatie met het slachtoffer bestond. Het bleek dat 45% (94) van de langgestraften over wie een rapport was uitgebracht in een gespannen situatie verkeerde tegenover 89% (65) van de tbr-gestelden. Over de relatie met het slachtoffer (voorzover er een slachtoffer was) was weinig gerapporteerd; bij 20% (41) van de langgestraften was deze relatie gespannen tegenover 27% (20) van de tbr-gestelden.

Uit het voorafgaande zou geconcludeerd kunnen worden dat vooral bij van een agressief delict, gericht tegen personen, een psychiatrisch onderzoek is aangevraagd. Dit gaat echter niet in gelijke mate op voor alle delinquenten; de verdere situatie rondom het delict alsmede de situatie waarin de dader verkeerde zullen eveneens van invloed geweest zijn. Deze was volgens de rapporten vaker gespannen bij personen die tot een tbr veroordeeld werden dan bij langgestraften. Afzonderlijk naar soort van delict is voor de laatste groep dan ook minder vaak een psychiatrisch rapport aangevraagd en uitgebracht.

Men moet zich hierbij evenwel realiseren dat de groep van langgestraften die in dit onderzoek is opgenomen, slechts een gering deel uitmaakt van alle delinquenten die in een bepaald jaar worden veroordeeld. Ook voor een groot aantal van deze delinquenten wordt een psychiatrisch rapport uitgebracht. Volgens opgave van het CBS (Justitiële Statistiek, 1974-1975) was in 1973 bij Meervoudige Kamer in 11,3% van de 8.254 bij vonnis afgedane zaken een psychiatrisch rapport uitgebracht en in 0,4% van de 38.240 zaken die door de politierechter bij vonnis zijn afgehandeld. Dit komt neer op ongeveer 1000 psychiatrische rapporten voor de bij vonnis afgehandelde strafzaken. Het aantal psychiatrische rapporten voor delinquenten die tot een lange onvoorwaardelijke straf zijn veroordeeld, vormt daarvan in absoluut aantal slechts een gering deel; afgaande op de gegevens van het onderzoek ongeveer 90 à 100. Gerelateerd aan het totaal aantal langgestraften is het toch altijd nog ongeveer 35 à 40% en daarmee driemaal zo hoog als over alle vonnis afgehandelde zaken.

8. PSYCHISCHE GESTOORDHEID

In hoofdstuk 3 is aangegeven op welke wijze het begrip psychische gestoordheid geoperationeerd zou kunnen worden. Enkele kenmerken zijn uitsluitend ontleend aan het psychiatrische rapport dat ten behoeve van het vonnis is uitgebracht. Andere kenmerken stonden vermeld in andere rapporten uit het persoonsdossier. Onder deze laatste kenmerken vallen de situatie waarin de dader verkeerde ten tijde van het delict, ook eerdere psychiatrische behandeling zou daartoe kunnen behoren.

In hoofdstuk 7 is reeds aangegeven dat bij tbr-gestelden vaker in de rapporten vermeld was dat de situatie rondom het delict gespannen tot zeer gespannen was, wat op zich al richtinggevend zou kunnen zijn voor een (langdurige) probleemsituatie van de tbr-gestelden.

8.1. Eerdere psychiatrische behandeling

Dat tbr-gestelden mogelijk reeds langdurig met allerlei psychische problemen te kampen hadden, zou ook afgeleid kunnen worden uit het feit dat zij vaker dan langgestraften reeds een psychiatrische behandeling hebben ondergaan, zowel intramuraal als ambulante. Voor zover dit vermeld was in de aanwezige rapporten, was 6% van de langgestraften ooit eerder opgenomen geweest in een psychiatrische inrichting tegenover 39% van de tbr-ov-gestelden. Ook had 15% van de langgestraften ooit een ambulante sociaal-psychologische of psychiatrische begeleiding gekregen in de vorm van psychotherapie, begeleiding door CAD, MOB of SPD, psycho-analyse, medicamenten met het oog op psychische problemen tegenover 53% van de tbr-gestelden.

Verder bleek dat bij 9% van de langgestraften psychische stoornissen voorkwamen bij familieleden; en bij 29% van de tbr-gestelden. Deze percentage-verschillen moeten met enige terughoudendheid bezien worden, omdat zowel van de tbr-gestelden maar vooral van de langgestraften in veel van de rapporten geen gegevens hierover vermeld waren. Aangenomen mag echter worden dat de aanwezigheid van eerdere psychiatrische

behandeling en psychische stoornissen bij familieleden voor de opsteller van het sociale of psychiatrische rapport een (belangrijk) punt van aandacht geweest zal zijn in relatie tot de toerekenbaarheid van de verdachte. Daaruit zou afgeleid mogen worden dat het kenmerk veelal niet aanwezig geweest zal zijn bij de verdachte, indien er niets over vermeld staat in het rapport.

8.2. Het psychiatrische rapport

De gegevens over de mate van psychische gestoordheid die afkomstig zijn uit het psychiatrische rapport leveren meer problemen op bij de conclusie tot mogelijke verschillen tussen langgestraften en tbr-gestelden. Allereerst is het percentage tbr-gestelden voor wie een psychiatrisch rapport is uitgebreid ruim $2\frac{1}{2}$ maal zo hoog dan het percentage langgestraften (92% tegenover 36%). Op zich zou dit reeds een indicatie voor de aanwezigheid van psychische problemen kunnen zijn. Een volgende moeilijkheid is dat een aantal kenmerken die t.a.v. psychische gestoordheid onderscheiden zijn, in de aanwezige psychiatrische rapporten niet of nauwelijks voorkomen, alleen t.a.v. enkele psychiatrische ziektebeelden en enkele stoornissen in de persoonsontwikkeling konden tbr-gestelden en langgestraften met elkaar vergeleken worden. Gekeken werd of er in het psychiatrische rapport melding gemaakt werd van psychose, paranoia, afwijkingen in het bewustzijnsniveau (als psychiatrisch ziektebeeld); van stoornissen in de persoonlijkheidsontwikkeling in relatie tot de leeftijd, de sexuele ontwikkeling, de affectieve ontwikkeling, de gerichtheid op het verleden, heden of de toekomst, de zin voor de realiteit, introversie of extraversie, driftregulatie, beïnvloedbaarheid en activiteitsniveau (als stoornissen in de persoonsontwikkeling). Andere kenmerken werden vrijwel niet genoemd, waaruit echter niet geconcludeerd mag worden dat ze niet bij de verdachte bestaan zullen hebben (zie hoofdstuk 3.4., betrouwbaarheid en geldigheid).

Over de hier genoemde kenmerken is een gemiddelde berekend. Voor de (relatief kleine groep van) langgestraften was dit gelijk aan 3.70, voor de tbr-gestelden 4.40. Het gemiddelde verschilde ook tussen de deelgroepen. Als de ziektebeelden onderscheiden werden van de stoornissen in de persoonsontwikkeling was er eveneens sprake van een verschil in gemiddelde.

gemiddelde van:	straf ov	tbr ov	straf + tbr ov	alléén tbr ov
ziektebeelden + stoornissen	3.70	4.40	4.10	5.82
stoornissen	3.63	3.66	3.48	4.55

Onder de genoemde restricties ten aanzien van het onderzoeksmateriaal zou gesteld kunnen worden dat:

- het aantal stoornissen gemiddeld hoger was dan het aantal ziektebeelden; dit gold voor alle groepen van delinquenten (dit geeft aan dat het psychiatrische onderzoek meer dan alleen een medische invalshoek heeft);
- bij tbr-gestelden werden meer ziektebeelden geconstateerd dan bij langgestraften;
- delinquenten die tot straf en tbr veroordeeld werden, namen een tussenpositie in.

Naar de inhoud van de stoornissen bleek dat vooral bij tbr-gestelden stoornissen in de persoonlijkheidsontwikkeling, in de affectieve ontwikkeling en in de driftregulatie samengingen. Bij langgestraften was dit patroon veel minder vaak terug te vinden en was de diversiteit groter.

Door alle kanttekeningen die gemaakt zijn bij de inhoud van het psychiatrische rapport, kunnen nauwelijks conclusies getrokken worden over de mate waarin er verschillen bestaan in psychische gestoordheid.

9. TOEREKENBAARHEID, ADVIES EN VEROORDELING

Uit het psychiatrische rapport zijn ook gegevens verzameld over de mate van toerekenbaarheid, de mate van gevaar voor recidive of voor agressie en de aard van het advies dat door de opsteller van het rapport is uitgebracht. Tabel 3 spreekt voor zich.

Tabel 3. Toerekenbaarheid en veroordeling

toereken- baarheid veroordeling	toerekenbaar en enigszins verminderd toerekenbaar	verminderd toerekenbaar	sterk vermin- derd toere- kenbaar en volledig on- toerekenbaar	onbekend
straf-ov	33%	49%	10%	8%
tbr-ov	3%	33%	58%	6%

Bij het opleggen van een tbr-maatregel is als tweede criterium het "gevaar voor de openbare orde" van belang. In de rapporten is dit veelal aangegeven met bewoordingen als gevaar voor recidive, gevaar voor agressie (in het algemeen of gericht op bepaalde personen). Omdat deze terminologie in de rapporten uiteenliep, is een vergelijking moeilijker te maken. Wel blijkt dat bij de tbr-gestelden vaker gesproken werd over een "sterk gevaar voor recidive" dan bij de langgestraften (65% tegenover 11%); en vaker over "agressie, gericht op de maatschappij als zodanig" (32% tegenover 8%).

Zoals verwacht mocht worden, gezien de door de rapporteur geconstateerde psychische problemen, waren de adviezen voor de langgestraften zeer verschillend van die voor tbr-gestelden; tabel 4.

Tabel 4. Uitgebracht advies en veroordeling

advies veroor- deling	uitsluitend intramurale behandeling	straf en evt. extra- murale be- handeling	straf en intramurale behandeling	anders	onbekend
straf-ov	1%	43%	8%	5%	43%
tbr-ov	73%	3%	12%	1%	11%

Alhoewel van ongeveer de helft van alle langgestraften het advies niet bekend was kan wel geconstateerd worden dat bij slechts enkelen tot een intramurale behandeling was geadviseerd, terwijl dit bij vrijwel alle tbr-gestelden het geval was. Meer specifiek bleek bovendien dat 8 van de 9 delinquenten voor wie tot een straf en een tbr-ov was geadviseerd, ook daartoe veroordeeld waren. Het advies van de rapporteur sloot in de meeste gevallen dus aan bij de veroordeling.

10. COMBINATIE VAN STRAF EN TBR-MAATREGEL

Bij niet volledige toerekenbaarheid kan de rechter naast een onvoorwaardelijke straf een tbr opleggen onder de bepalingen van artikel 37, 3° lid WvSr. (gevaar voor de openbare orde).

In 1974 werden 59 personen veroordeeld tot een gevangenisstraf met een onvoorwaardelijke tbr. De duur van de opgelegde onvoorwaardelijke straf varieerde van 4 maanden tot en met 6 jaar; van 35% was de straf 6 maanden of minder, van 30% één jaar of meer.

Nagegaan is of uit de dossiers en de uittreksels J.D. factoren afgeleid zouden kunnen worden voor het feit dat aan deze 59 delinquenten een straf en een tbr is opgelegd. Daarbij zijn de personen die veroordeeld werden tot een straf en een tbr vergeleken met personen die uitsluitend tot een tbr of uitsluitend tot een lange onvoorwaardelijke straf werden veroordeeld, voor zover dit mogelijk was op grond van de gegevens uit de aanwezige rapporten.

10.1 Delictgedrag

Naar de aard van het gepleegde delict deden zich weinig verschillen voor tussen tbr-gestelden zonder straf ov en tbr-gestelden met straf ov.

gewelddelict	
straf ov	61%
straf + tbr ov	68%
tbr ov	71%

Verschillen traden vooral op ten aanzien van eerder crimineel gedrag waarvoor veroordeeld; niet alleen bij het percentage dat reeds eerder veroordeeld was, ook bij het gemiddelde aantal eerdere veroordelingen.

	% eerdere veroordelingen	gemiddelde ^{x)}
straf ov	80%	12 à 13
straf + tbr ov	87%	9 à 10
tbr ov	71%	4 à 5

x) Zowel het gemiddelde van straf ov als van straf ov + tbr ov had een grote variantie. Dit werd veroorzaakt door het extreem hoge gemiddelde van de 47/120-ers (20) en van de 47/120-ers en tbr ov (13).

De delinquenten die tot straf en tbr ov waren veroordeeld, hadden in het verleden vaker een geweldsdelict gepleegd dan uitsluitend tbr-gestelden of uitsluitend langgestraften.

10.2. Psychische gestoordheid

Van 90% van de delinquenten met een straf en tbr ov was een psychiatrisch rapport aanwezig.

Uit de psychiatrische rapporten bleek dat bij de personen die tot straf en tbr-ov veroordeeld waren ongeveer in gelijke mate als bij de personen die uitsluitend tot een tbr-ov veroordeeld waren, stoornissen in de persoonsontwikkeling voorkwamen. Bij de eerstgenoemde groep lag het aantal psychiatrische ziektebeelden echter lager (zie ook hoofdstuk 8). Volgens het rapport waren zij meer toerekenbaar dan de delinquenten die uitsluitend een tbr-ov opgelegd hebben gekregen. Deze laatsten waren allen sterk ontoerekenbaar of volledig ontoerekenbaar geacht.

Ondanks de sterk verminderde toerekenbaarheid en de geconstateerde psychische problemen, zijn er, zo zou verondersteld kunnen worden, redenen geweest voor de rechter om in zoverre af te wijken van het advies dat hij naast de geadviseerde intramurale behandeling een voorwaardelijke straf heeft opgelegd; hebben het delict waarvoor veroordeeld en eerdere delicten en veroordelingen hierbij een rol gespeeld?

Een mogelijke reden kan zijn dat de delinquent reeds een bepaalde tijd in voorlopige hechtenis heeft doorgebracht. Het blijkt dat bij 17 van de 59 personen die tot straf en tbr-ov veroordeeld waren, de opgelegde straf vrijwel samenviel met de duur van de preventieve hechtenis. Na het definitieve vonnis zijn zij via het Selectie Instituut in een tbr-inrichting opgenomen. Van de overigen moesten er 24 nog een straf uitzitten van 1 à 2 maanden; 7 hadden nog een werkelijke straftijd van 3 à 6 maanden, 4 hadden 1 à 2 jaar en 7 personen hadden nog meer dan 2 jaar straftijd na aftrek van de voorlopige hechtenis. Hier zij reeds opgemerkt dat vooral onder de personen met een lange werkelijke straftijd overplaatsingen ex. art. 47/120 G.M. hebben plaatsgevonden (zie ook hoofdstuk 11).

Voor een aantal personen is de duur van de onvoorwaardelijke straf die naast de tbr-ov werd opgelegd als het ware een legitimering van de voorlopige hechtenis. Dit gold niet voor de personen die een lange onvoorwaardelijke straf opgelegd hebben gekregen en die dus na aftrek van de voorlopige hechtenis nog lange tijd in detentie moeten doorbrengen alvorens hun tbr ingaat en zij in een tbr-inrichting zullen worden opgenomen. Zij bleken veelal veroordeeld te zijn vanwege ernstige geweldsdelicten. Meer nog dan de overigen bleken zij een groot aantal veroordelingen achter de rug te hebben. Verondersteld zou kunnen worden dat het geheel van factoren van eerder delictgedrag, huidig delict waarvoor veroordeeld, mate van toerekenbaarheid en geïndiceerd gevaar voor recidive en agressie voor de rechter aanleiding is geweest tot het opleggen van een langdurige gevangenisstraf naast de tbr, met het doel op deze wijze de maatschappij gedurende lange tijd te vrijwaren van gevaarlijk geachte personen. De opgelegde gevangenisstraf zou dan mogelijkwijs dienen als een extra "veiligheidssluis" om te voorkomen dat een voor de maatschappij gevaarlijk persoon te snel (in geval van alléén tbr) in de maatschappij zal terugkeren (bijvoorbeeld d.m.v. begeleid of onbegeleid verlof uit een tbr-inrichting). Beveiliging van de maatschappij krijgt dan prioriteit boven de door deskundigen noodzakelijk geachte behandeling van de delinquent.

11. OVERPLAATSING EX. ARTIKEL 47/120 G.M.

In hoofdstuk 2 is reeds ingegaan op de mogelijkheid om gedetineerden over te plaatsen naar een behandelingsinrichting, wanneer zich tijdens detentie problemen voordoen.

De gesignaleerde toename van het aantal 47/120-ers in de jaren 70 was aanleiding om hieraan aandacht te besteden. Op grond waarvan vindt overplaatsing naar een inrichting plaats? Kwamen psychische problemen pas aan het licht tijdens het verblijf in detentie of waren deze reeds eerder geconstateerd? Waarom is in het laatste geval niet eerder tot opname in een behandelingsinrichting overgegaan, i.e. waarom is bij het vonnis geen tbr-ov opgelegd c.q. waarom is tevens een onvoorwaardelijke straf opgelegd?

Van de personen die in 1974 veroordeeld waren, bleken er 33 na enige tijd op grond van artikel 47/120 overgeplaatst te zijn naar een inrichting. 16 van hen waren tevens tot een tbr-ov veroordeeld; voor hen vond dus opname in een tbr-inrichting plaats vóórdat zij hun straf hadden uitgezeten en de V.I. was ingegaan.

Omdat het slechts om enkele personen gaat, zal een globale beschrijving gegeven worden van de verschillen tussen deze 47/120-ers en de overige delinquenten (langgestraften en tbr-gestelden). De 47/120-ers met een tbr-veroordeling zullen van de 47/120-ers zonder tbr onderscheiden worden.

47/120

De 17 gedetineerden die na een veroordeling tot een straf-ov overgeplaatst werden naar een inrichting, waren veelal veroordeeld vanwege een ernstig geweldsdelict (12x), waarvoor zij een lange straf-ov hadden gekregen, van 18 maanden tot en met 10 jaar. Ze waren reeds vaak eerder veroordeeld, ook vóór hun 18e jaar, zowel tot straf als tot (jeugd)tbr. Voor 10 van de 17 gedetineerden was ten tijde van het vonnis een psychiatrisch rapport uitgebracht. Opgemerkt dient te worden dat deze rapporten om wat voor redenen dan ook, nogal summier zijn.

Psychische problemen blijken in deze rapporten weinig genoemd te worden; voor het merendeel waren het dan stoornissen in de persoonsontwikkeling. Voor zover dit vergeleken kon worden met de overige langgestraften, werden ze minder toerekenbaar geacht; doch meer toerekenbaar dan de personen die tot een tbr-ov veroordeeld werden. Van 10 personen was het advies m.b.t. het vonnis bekend; voor 7 van hen was dit een combinatie van straf en behandeling.

Na aftrek van de duur van de voorlopige hechtenis moesten de 47/120-ers in vergelijking met de overige langgestraften nog een lange straf uitzitten; 13 van de 17 nog één jaar of langer.

Alhoewel uit de psychiatrische rapporten geen duidelijk aanwijsbare psychische problemen naar voren kwamen voor deze 17 gedetineerden, zijn zij om bepaalde redenen vanuit hun detentie overgeplaatst. Informatie hierover moest ontleend worden aan de gedragsrapporten over de detentieperiode die in de penitentiaire dossiers aanwezig zijn en aan de psychiatrische rapporten die eventueel in een later stadium zijn uitgebracht. In de gedragsrapporten werd melding gemaakt van psychische problemen, van tijdelijke opname in een psychiatrische inrichting, maar ook van rustverstoring en problematisch gedrag, van ontvluchttings- en zelfmoordpogingen. Van 10 van de 17 gedetineerden was een psychiatrisch rapport uitgebracht ten behoeve van een eventuele overplaatsing, 6 van hen hadden reeds eerder (bij het gerechtelijk vooronderzoek) een psychiatrisch onderzoek ondergaan. Ook in de tijdens de detentie uitgebrachte rapporten werden weinig aspecten van psychische gestoordheid genoemd, wederom overwegend stoornissen in de persoonlijkheidsontwikkeling, die ook al bij het eerste psychiatrische onderzoek waren gebleken. In alle rapporten werd geadviseerd tot intramurale behandeling.

Van de overige langgestraften was weinig in de gedragsrapporten vermeld. Er hadden zich vooral problemen voorgedaan t.a.v. het gedrag van de gedetineerden; die leken minder ernstig van aard dan van de 47/120-ers, bijvoorbeeld verbale agressie, ontsnapping uit detentie. In de zeer weinige psychiatrische rapporten die voor deze langgestraften tijdens de detentie waren opgesteld, waren zeer weinig psychische stoornissen of problemen genoemd. Het advies in het rapport was voor zover bekend handhaving van de detentie of overplaatsing naar een open gevangenis.

47/120 + tbr-ov

Daarnaast werden 17 tbr-gestelden in een tbr-inrichting opgenomen ex artikel 47/120 G.M. voordat hun tbr inging. Deze 16 gedetineerden bleken niet zozeer t.a.v. psychische gestoordheid te verschillen van de overige personen die tot een straf en een tbr-ov veroordeeld waren, maar veeleer ten aanzien van eerder delictgedrag en delict waarvoor veroordeeld. De meeste 47/120-ers + tbr-ov waren reeds vaak veroordeeld, soms ook tot een tbr-maatregel. De straf die naast de tbr was opgelegd, was langer dan van de overige delinquenten die tot een straf en een tbr veroordeeld waren.

In de gedragsrapporten van de detentieperiode waren genoemd: vlucht- en zelfmoordpogingen, rustverstoring en lastig gedrag en agressie tegenover medegedetineerden.

Uit het bovenstaande zou geconcludeerd kunnen worden dat in 1974 een kleine groep van delinquenten veroordeeld was voor wie, mede vanwege hun eerder delictgedrag, voor de rechter geen andere weg openstond dan een langdurige gevangenisstraf (en eventueel een tbr), omdat eerdere straffen en maatregelen gefaald lijken te hebben, en de maatschappij tegen deze personen beveiligd moet worden.

12. SAMENVATTING

Het WODC-onderzoek naar verschillen tussen langgestraften en tbr-gestelden was gebaseerd op dossiergegevens en had om die redenen een aantal beperkingen (zie hoofdstuk 3). Desondanks kan gesteld worden dat zich een aantal punten van verschil voordeden tussen langgestraften en tbr-gestelden.

1. Tbr-gestelden hebben een minder gunstige jeugd doorgemaakt dan langgestraften in die zin dat hun jeugd gekenmerkt wordt door een groot aantal factoren die beschouwd kunnen worden als zijnde van negatieve invloed: uithuisplaatsing, ruzie in het gezin, echtscheiding, schoolproblemen.
2. Tbr-gestelden zijn vaker tot deze maatregel veroordeeld vanwege een agressief of een geweldsdelict. Vóór deze veroordeling hebben zij minder delicten gepleegd waarvoor zij veroordeeld zijn dan langgestraften. Dit gold vooral voor de oudere tbr-gestelden: zij waren nog weinig eerdere keren veroordeeld, doch dan wel veelal vanwege een delict met een agressief of geweldskarakter.
3. De omstandigheden rondom het delict en de toestand van de dader in die tijd lijken bij de tbr-gestelden aanleiding geweest te zijn om een psychiatrisch rapport aan te vragen: deze waren veel vaker gespannen dan bij de langgestraften voor wie daarover iets vermeld was in rapporten.
4. De aanwezigheid van langdurige psychische problemen bij tbr-gestelden zou ook afgeleid kunnen worden uit het feit dat zij reeds vaker een psychiatrische behandeling of begeleiding hadden gehad dan langgestraften.
5. Voor vrijwel alle tbr-gestelden is een psychiatrisch rapport uitgebracht, tegenover eenderde van de langgestraften.
6. De psychiatrische rapporten wijzen erop dat tbr-gestelden meer stoornissen in de persoonsontwikkeling en vooral ook meer psychiatrische ziektebeelden vertoonden dan langgestraften.
7. De verschillen in mate van toerekenbaarheid en gevaar voor agressie en recidive hebben geleid tot een andersluidend advies voor tbr-gestelden en voor langgestraften. Voor vrijwel alle tbr-gestelden was een intramurale behandeling geadviseerd zonder onvoorwaardelijke gevangenisstraf tegenover voor vrijwel geen enkele langgestrafte.

8. Gedetineerden die ex. artikel 47/120 uit detentie overgeplaatst werden, vertoonden veelal nauwelijks minder aspecten van psychische gestoordheid dan tbr-gestelden. Gezien hun delictverleden en eerdere veroordelingen en de mate waarin zij gevaarlijk geacht werden, is hen vermoedelijk een (lange) gevangenisstraf opgelegd om hen op deze manier voor een lange periode te weren uit de maatschappij.
9. Zeer storend gedrag van langgestraften lijkt een belangrijke factor bij de overplaatsing naar een tbr-inrichting. In mindere mate geldt dit ook voor tbr-gestelden die tevens tot gevangenisstraf waren veroordeeld.

Samenvattend kan geconcludeerd worden dat afgaande op de dossiergegevens de aanwezige verschillen tussen tbr-gestelden en langgestraften ook hun weerslag hebben gevonden in het opgelegde vonnis. Slechts voor een kleine groep van delinquenten is dit niet het geval. Dit zijn dan veelal delinquenten die reeds verschillende malen en op verschillende manieren (straf, maatregel) in aanraking geweest zijn met Justitie.

13. SLOTBESCHOUWING

Het dossieronderzoek was opgezet om twee vragen te beantwoorden:

1. wat is de kwantitatieve ontwikkeling van het aantal patiënten dat in de tbr-inrichtingen werd opgenomen;
2. zijn er kwalitatieve verschillen tussen tbr-gestelden en (lang-)gestraften.

Ten aanzien van de eerste vraag heeft het onderzoek laten zien dat vooral het aantal personen dat vanuit detentie wordt overgeplaatst naar een tbr-inrichting op grond van artikel 47 of 120 G.M. is toegenomen. Richtlijnen binnen de Directie Gevangeniswezen en voorstellen in het wetsontwerp tbr wijzen erop dat deze ontwikkeling zich vermoedelijk voort zal zetten. Dit zal de reeds bestaande capaciteitsproblemen van de tbr-inrichtingen nog nijpender maken. Nadrukkelijk zal daarom de vraag aan de orde moeten komen of doorgegaan moet worden met het overhevelen van "probleemgevallen" of dat binnen het gevangeniswezen naar oplossingen gezocht moet worden; bijvoorbeeld door aparte afdelingen waar op het individu afgestemde behandeling kan worden geboden.

Door de beperkte doelstelling van het onderzoek, te weten enig licht te werpen op eventuele verschillen tussen tbr-gestelden en langgestraften, m.n. gelet op de verschuivingen die hebben plaatsgevonden in enerzijds het aantal opgelegde tbr-stellingen, en anderzijds het frequenter toepassen van de artikelen 47 en 120 G.M. zijn slechts enkele discussiepunten rondom de maatregel tbr aan de orde geweest. Zo heeft het onderzoek bijvoorbeeld geen aanknopingspunten geboden voor een discussie over de resultaten van een (dwang-)behandeling in een justitieel kader. Daarvoor is onder meer een studie nodig onder tbr-gestelden (en andere categorieën van justitiabelen) over hun verblijf in een inrichting alsmede over hun situatie na beëindiging van de intramurale behandeling (13). Evenmin heeft het onderzoek zich gericht op de discussie over de duur van de maatregel tbr, en over de volgorde van de executie van straf en maatregel.

Ook de vraag naar de criteria die gehanteerd worden bij het opleggen van de maatregel, al dan niet in combinatie met een onvoorwaardelijke gevangenisstraf, kan slechts indirect beantwoord worden. De onderzoeksgegevens zijn afkomstig uit dossiers van justitiabelen: de rechtelijke macht zelf is niet benaderd. Ditzelfde geldt ook voor de overwegingen van de uitvoerende macht om op een bepaalde wijze een (lange) gevangenisstraf ten uitvoer te leggen (i.e. door bijvoorbeeld artikel 47 of 120 G.M. van toepassing te doen zijn).

De tweede vraag, naar verschillen tussen tbr-gestelden en langgestraften, heeft vooral betrekking op de gedachte van de tweesporigheid: is een persoon toerekenbaar voor het gepleegde delict en dient hij dien-tengevolge gestraft te worden: of is hij niet (volledig) toerekenbaar en dient er ontslag of vermindering van strafvervolgning plaats te vinden.

De gedachte van de tweesporigheid heeft in de wetgeving voortdurend centraal gestaan: personen die een delict gepleegd hebben en daarvoor verantwoordelijk gesteld kunnen worden, dienen gestraft te worden, personen die niet verantwoordelijk geacht kunnen worden voor het gepleegde strafbare feit, dienen ontslagen te worden van rechtsvervolgning (en in een KZ-inrichting geplaatst te worden). Met de invoering van de psychopatenwetten in de twintiger jaren trachtte men tegemoet te komen aan de problemen die steeds opnieuw rezen bij de toepassing van deze 'tweesporentheorie' (zie ook hoofdstuk 2). Afgezien van een verruiming van de gronden waarop iemand ontoerekenbaar verklaard kan worden (van een nadruk op de verstandelijke vermogens naar gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke storing van de geestvermogens) geschiedde dit vooral op twee manieren. Allereerst door bij volledige ontoerekenbaarheid de mogelijkheid te openen naast opname in een KZ-inrichting tevens een ter beschikking stelling op te kunnen leggen. In de tweede plaats door een combinatie van straf en maatregel mogelijk te maken ('de gedeeltelijke' of 'verminderde' toerekenbaarheid. In het benadrukken van het belang van de openbare orde komt duidelijk de wens tot beveiliging van de samenleving tot uiting.

De gedachte van tweesporigheid werd hiermee voor een deel verlaten. Allereerst door een tussengebied tussen wel en niet toerekenbaar te erkennen. Daarnaast ook door de rechter de mogelijkheid te bieden te volstaan met strafoplegging zonder maatregel tbr, ook al is er sprake van verminderde toerekenbaarheid tijdens het begaan van het feit. De gronden die gehanteerd worden op een maatregel tbr kunnen daarbij dezelfde zijn als de gronden om géén tbr op te leggen, namelijk de beveiliging van de samenleving. Het zogenaamde Zwarte Ruiter-arrest (H.R. 10 september 1957, NJ 1958, 5) is hiervan een illustratie. De rechtbank mocht bij de strafbepaling (15 jaar bij een verdachte die verminderd toerekeningsvatbaar was) de gevaarlijkheid en vluchtgevaarlijkheid van de verdachte in aanmerking nemen, uitgaande van haar kennis over de wijze waarop de maatregel tbr pleegt ten uitvoer te worden gelegd. De maatregel tbr werd geacht onvoldoende waarborg te geven om de maatschappij gedurende langere tijd tegen de verdachte te beschermen.

In het aan begin van de zeventiger jaren ingediende voorontwerp ter herziening van de psychopatenwetten wordt deze tweesporigheid nog verder afgezwakt. De mogelijkheden om artikel 47 of 120 van de gevangenis-maatregel toe te passen worden verruimd via herziening van art. 12 WvS. (recht op een regiem dat het meest in overeenstemming is met de persoonlijkheid van de gevangenen). Evenzeer, en hiermee samenhangend wordt een herformulering van de samenhang tussen psychische stoornis en strafbaar feit voorgesteld. Al deze (voorgestelde) wijzigingen weerspiegelen de problemen die voortdurend terugkomen bij de toepassing van de tweesporigheidsgedachte. Ook uit het onderzoek komen deze problemen bij het opleggen van straf en tbr-maatregel en bij de wijze van tenuitvoerlegging naar voren.

De dossiergegevens gaven aan dat de maatregel tbr (zonder strafvervolg-ing) vooral opgelegd is bij agressieve delicten, begaan door personen die vanwege manifeste psychiatrische ziektebeelden sterk of volledig ontoerekenbaar werden geacht. Zij kregen geen straf, wel psychiatrische behandeling (mede) vanwege het geïndiceerd geachte gevaar voor herhaling.

Beveiliging van de maatschappij en noodzakelijk geachte behandeling (recht op behandeling) worden door de rechter verenigbaar geacht. Minder eenduidig interpreteerbaar is de hantering van de maatregel bij minder ernstige agressieve delicten of gewelddadige vermogensdelicten, waarbij de maatregel in combinatie met een onvoorwaardelijke straf is opgelegd. Dit geldt zowel wanneer de opgelegde straf betrekkelijk kort is, als wanneer ze betrekkelijk of zelfs extra lang is. Bij een betrekkelijk korte straf is onduidelijk of de strafmaat gezien moet worden als een uitdrukking voor de mate van toerekenbaarheid dan wel als een min of meer achteraf sanctioneren van de preventieve hechtenis. Onderzoekgegevens over de duur van de preventieve hechtenis en over de duur van de opgelegde straf wijzen wel in die richting. Voor deze delinquenten lijken de doeleinden van recht op en belang van de behandeling en beveiliging van de maatschappij door de rechter als zijnde verenigbaar te worden geacht; de betrekkelijk korte straf is niet strijdig met de noodzaak van behandeling. Bij een betrekkelijk lange of zelfs extra lange gevangenisstraf in combinatie met de maatregel, lijken de doeleinden van straf en maatregel met elkaar op gespannen voet te staan. Enerzijds erkent de rechterlijke macht de (sterk) verminderde toerekenbaarheid, anderzijds acht zij een lange gevangenisstraf gewenst. Uit verslagen van rechtbankzittingen ontstaat de indruk dat in deze gevallen (waarbij ook als regel van zeer ernstige geweldsdelicten sprake is) de beveiliging van de samenleving juist niet in de maatregel maar in de straf wordt gezocht. Verschillende malen hebben de afgelopen jaren officieren van justitie en/of rechters dit argument in ieder geval expliciet gehanteerd: men wil de garantie hebben, dat bepaalde personen niet via verlofregelingen e.d. eerder dan na een bepaalde (lange) tijd terugkeren naar de samenleving. Soms wordt zelfs een duidelijk wantrouwen uitgesproken in het beveiligend vermogen van de wijze waarop de maatregel wordt uitgevoerd.

Afgezien van de vraag in hoeverre een dergelijk wantrouwen gewettigd is, afgezien ook van de vraag in hoeverre uitkomsten van empirisch onderzoek van invloed zouden kunnen zijn op een eventuele vermindering van dit wantrouwen en afgezien ook van de vraag in hoeverre niet zozeer een zeker wantrouwen, maar wellicht ook een door de rechterlijke macht gepercipieerde verwachting van de samenleving ertoe kan leiden om in bepaalde gevallen streng op te treden, komt de bovengeschetste situatie als ongewenst voor.

Ze duidt nl. op een spanning tussen de bedoelingen die de rechterlijke macht heeft met haar uitspraken en de mogelijkheden die de uitvoerende macht, inclusief de inrichtingen zien of hebben om deze uitspraken uit te voeren. Deze spanning kan nog versterkt worden wanneer, zoals soms uit rechtbankverslagen blijkt, al geanticipeerd wordt op een vervroegde opname in een tbr-inrichting via artikel 47 of 120 G.M.

In hoeverre gaat de hier gevolgde redenering ook op bij die personen die uitsluitend een betrekkelijk lange of extreem lange gevangenisstraf is opgelegd. Het onderzoeksmateriaal geeft verschillen te zien tussen deze categorie van delinquenten en de tbr-gestelden (al dan niet met een gevangenisstraf). Bij langgestraften werden voorzover daarover in de dossiers gegevens aanwezig waren, minder vaak indicatoren genoemd die zouden kunnen duiden op een verminderde toerekenbaarheid. Van deze categorie van langgestraften werd een klein aantal tijdens de detentie overgeplaatst ex artikel 47 of 120 G.M. Deze delinquenten waren merendeels veroordeeld vanwege een ernstig delict en vertoonden een tamelijk ernstige delictverleden waarbij al eens gereageerd was met een tbr-maatregel. Naast de bovengenoemde overwegingen t.a.v. het wantrouwen in het beveiligende karakter van de tbr-maatregel en het anticiperen op een overplaatsing ex artikel 47 of 120 G.M. zou vooral voor deze categorie de overweging dat van een nieuw therapeutisch ingrijpen weinig heil valt te verwachten, een rol gespeeld kunnen hebben. Het zal duidelijk zijn dat er in het voorgaande nogal wat redeneringen gevolgd zijn die slechts ten dele gebaseerd zijn op empirisch materiaal. De direct betrokkenen (d.w.z. rechterlijke macht en uitvoerende macht) zijn niet in het onderzoek opgenomen. De vraag naar het beleid inzake de maatregel tbr kan dan ook niet eenduidig beantwoord worden. De bedoeling van deze slotbeschouwing is geweest om bepaalde vragen rondom de doelstelling van de maatregel tbr die het onderzoek heeft opgeroepen, nog eens duidelijk onder de aandacht te brengen met een tweeledig doel. Enerzijds wordt de wens beklemtoond dat onderzoek onder de direct betrokkenen gewenst is. Anderzijds wordt vooral gewezen op de noodzaak dat de steeds terugkerende vragen rondom de maatregel tbr in een wettelijk kader beantwoord worden. Deze vragen blijken steeds weer samen te hangen met de gedachte van twee-

sporigheid. In de praktijk lijkt deze niet zo probleemloos te werken als met de invoering van de psychopatenwetten verondersteld werd. In de loop van de geschiedenis van de tbr-wetgeving is deze tweesporigheid voor een deel losgelaten. Tot nu toe is er echter geen duidelijke keuze gemaakt. Het lijkt noodzaak een dergelijke keuze in een wetgeving vast te leggen.

NOTEN

- (1) In 1933 werd de zogenaamde Stopwet ingevoerd. Deze wet bepaalde dat niet ernstig recidiverende vermogensdelinquenten voorlopig niet meer ter beschikking konden worden gesteld. De Stopwet bleef in werking tot 1945. Andere maatregelen waren in 1948 de circulaires van de toenmalige minister van justitie aan het openbaar ministerie, waarin gewezen werd op het hanteren van een enge interpretatie van de eis dat het belang van de openbare orde bepaaldelijk een tbr moest vorderen.
- (2) Deze cijfers zijn afkomstig uit de Nota over de terbeschikkingstelling van de regering, Staatsuitgeverij 's-Gravenhage, 1970.
- (3) Ontwerp van Wet, zitting 1971-1972 - 11932
Voorlopig verslag van de vaste Commissie van Justitie, zitting 1972-1973 - 11932
- (4) Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum heeft een speciaal nummer van Justitiële Verkenningen gewijd aan de maatregel van tbr. Het inleidende artikel geeft in het kort een overzicht van een aantal commentaren op het wetsontwerp met tevens een aantal literatuurverwijzingen. Justitiële Verkenningen, 19e jaargang nr.1, 1975, bijz. 4-15
- (5) De groep van langgestraften (één jaar onvoorwaardelijk of langer) is opgenomen om een ontwikkeling in het aantal tbr-opleggingen en in het aantal overplaatsingen ex. artikel 47/120 G.M. te kunnen signaleren. De groep van gestraften werd hiertoe beperkt op grond van informatie van de zijde van de directie TBR/R. Voornamelijk uit deze groep van gestraften zou de overplaatsing ex artikel 47/120 G.M. plaatsvinden. Alleen gedetineerden met een tamelijk groot strafrestant zouden in eerste instantie in aanmerking komen voor overplaatsing.
- (6) Volgens gegevens van de Directie TBR en Reclassering van het Ministerie van Justitie verbleven er per 1 november 1978 in totaal 352 personen intramuraal in de TBR inrichtingen: 261 TBR OV gestelden, 43 47/120-ers en 48 overigen (bijzondere voorwaarde e.d.).
Daarnaast waren er 61 TBR OV met proefverlof extramuraal en 35 TBR OV om andere redenen extramuraal.
In het huis van bewaring verbleven per 1 november 1978 16 TBR gestelden en in psychiatrische inrichtingen 55 TBR gestelden.
In totaal waren er per 1 november 1978 412 TBR gestelden.

- (7) Van de personen die in elk van de jaren uit de periode 1970-1975 werden veroordeeld tot een lange onvoorwaardelijke straf c.q. tot een onvoorwaardelijke straf met een onvoorwaardelijke tbr werden er op grond van artikel 47 of 120 G.M. overgeplaatst:

jaar van veroordeling	47/120	47/120 + tbr-ov
1970	3,5% (10)	5,1% (5)
1971	1,1% (5)	8,2% (11)
1972	3,7% (15)	11,1% (12)
1973	4,5% (17)	10,3% (10)
1974	5,2% (22)	10,6% (10)
1975	4,7% (25)	18,1% (19)

- (8) Volgens richtlijnen van de Directie Gevangeniswezen van januari 1976 dient voor elke gedetineerde die veroordeeld is tot een gevangenisstraf van drie jaar of langer nagegaan te worden of deze periode in detentie doorgebracht zal worden of dat de gedetineerde in aanmerking komt voor overplaatsing ex. artikel 120 G.M.
Voor vrouwelijke gedetineerden ligt deze grens op 6 maanden onvoorwaardelijke straf.
- (9) Deze werkgroep stond onder voorzitterschap van mr. A. Goedemans en heeft in december 1977 haar eindrapport uitgebracht. Dit rapport bevat gegevens over de gemiddelde verblijfsduur van de tbr-gestelden, afzonderlijk voor de verschillende inrichtingen, en van de personen die ex. artikel 47/120 G.M. in deze inrichtingen verbleven hebben.
Rapport van de Werkgroep Capaciteit TBR-inrichtingen, 15 december 1977.
- (10) De werkgroep berekent op grond van gemiddelde strafduur die 47/120-ers die per 1-7-1977 in de tbr-inrichtingen verbleven, nog moeten uitzitten en met inachtneming van de V.I. dat de 47/120-ers gemiddeld ca. 41 maanden in een tbr-inrichting zullen verblijven (p. 23). De gemiddelde verblijfsduur van tbr-gestelden wordt (exclusief o.a., detentie en p.v.) op 31 à 35 maanden gesteld. (p. 17)

- (11) De groep van langgestraften is hierbij beperkt tot die personen die veroordeeld zijn vanwege een vermogensdelict, een agressief delict of een zedendelict. Andere delicten (o.a. inzake de Opiumwet, de Vuurwapenwet en de WWV) zijn buiten beschouwing gelaten, teneinde op deze wijze enigszins vergelijkbare groepen te hebben naar gepleegd delict. In totaal werden in 1974 310 personen veroordeeld tot een onvoorwaardelijke straf van één jaar of langer van wie de dossiers achterhaald konden worden.
- (12) Elf personen die tot een tbr-ov veroordeeld waren en van wie de dossiers aanwezig waren, zijn buiten het onderzoek gelaten, omdat zij door de kinderrechtter tot een tbr-ov (7x) of tot straf en een tbr-ov veroordeeld waren. De maatregel tbr voor minderjarigen (art. 77 WvSr.) verschilt nadrukkelijk van de maatregel tbr voor meerderjarigen. Bij minderjarigen staat het belang van de minderjarigen zelf voorop, in tegenstelling tot de tbr ex. artikel 37, 37a WvSr., waar het gaat om het belang van de openbare orde. De tbr voor minderjarigen heeft een opvoedend karakter. Daarnaast bestaat voor minderjarigen de maatregel van plaatsing in een inrichting voor buitengewone behandeling (p.i.v.b.b.). De p.i.v.b.b. is een soort tbr; door het opleggen van een p.i.v.b.b. kunnen kinderen met een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke storing van de geestesvermogens alsmede zeer moeilijk opvoedbare en sociaal onaangepaste kinderen in een voor hen passende inrichting opgenomen worden, indien het door hen gepleegde delict valt in de bepaling van een misdrijf of een van de overtredingen, omschreven in art. 432 WvSr. (artt. 77j, 77k 1° lid WvSr.). Veroordelingen tot p.i.v.b.b. zijn niet in het onderzoek opgenomen.
- (13) Zie bijv. het follow-up onderzoek Van der Hoeven Kliniek dat bij het WODC in uitvoering is (Justitiële Verkenningen, 7, Onderzoeknummer, nr. 7, 1978).